

MAKTABGACHA YOSHDAGI RINOLALIYALI BOLALARNI
URONAPLASTIKADAN KEYINGI KORREKSION ISHLAR

Majidova Dilshoda

KIUT Samarqandda 1-kurs magistri

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi rinolaliyali bolalar bilan uronaplastikadan keyingi korreksion-pedagogik ishlarning mazmuni, bosqichlari va samaradorlik omillari tahlil qilinadi. Nutq apparati tuzilmasidagi tug‘ma nuqsonlar natijasida yuzaga keladigan rinolaliya bolalarning fonatsiya, artikulyatsiya, nafas va rezonans tizimlarida murakkab buzilishlarga olib keladi. Uronaplastikadan so‘ng esa tizimli, differensial yondashuvga asoslangan logopedik-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar bolada to‘g‘ri nutq ko‘nikmalarini qayta shakllantirishga xizmat qiladi. Maqolada nazariy manbalar tahlili, kuzatuv va logopedik diagnostika natijalari asosida korreksion ishlarning bosqichlari yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *rinolaliya, uronaplastika, korreksion ishlar, fonatsiya, rezonans, logopediya, nutq nuqsonlari.*

Rinolaliya nutqning rezonator tizimining tug‘ma anatomik nuqsonlari, ayniqsa lab-tanglay yoriqlari sababli ovozning tembri, jarangdorligi, urg‘u va artikulyatsion aniqligining buzilishi bilan tavsiflanadigan nutq patologiyasi hisoblanadi. Rinolaliya maktabgacha yoshdagi bolalarda fonatsiya, nafas jarayoni, artikulyatsion apparat harakatlari va eshituv nazorati tizimlarining buzilishiga olib keladi. Tibbiy amaliyotda lab-tanglay yoriqlari bo‘lgan bolalarda nutqning anatomik asoslarini tiklash maqsadida uronaplastika amaliyoti keng qo‘llaniladi.

Rinolaliya – bu fonatsion va artikulyatsion apparat faoliyatidagi anatomik-fiziologik o‘zgarishlar oqibatida nutqning tembri, tovushlarning talaffuzi va burun rezonansi buzilishi bilan tavsiflanadigan nutq nuqsoni hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda rinolaliya ko‘pincha tug‘ma lab-yu tanglay yoriqlari (cheilognatopalatoshizis) bilan bog‘liq bo‘lib, ularning og‘zaki nutqi, nafas olish jarayoni, ovoz hosil bo‘lishi, yutish va umumiy psixofiziologik rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu patologiyada asosiy etiologik omil bo‘lgan anatomik defekt – tanglay yoriqlari jarrohlik yo‘li bilan to‘g‘rilanishi (uronaplastika) bolaning nutqini tuzatishda muhim ahamiyatga ega bo‘lsada, operatsiyadan keyingi davrda logopedik korreksiya hal qiluvchi o‘ringa ega.

Biroq jarrohlik aralashuv nutq funksiyasini avtomatik ravishda tiklamaydi. Uronaplastikadan so'ng logopedik korreksiyaning uzluksiz va ko'p komponentli tarzda tashkil etilishi bolaning ovoz chiqarish, tovush hosil qilish, artikulyatsion pozitsiyalarni egallash va rezonansni normallashtirish imkonini beradi. Shu bois, mazkur maqola maktabgacha yoshdagi rinolaliyali bolalarda operatsiyadan keyingi korreksion ishlarning mazmuni va amaliy jihatlarini yoritishga qaratilgan.

Xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar rinolaliyali bolalarda jarrohlikdan keyingi logopedik ta'sirning natijadorligi to'g'risida ko'plab ilmiy dalillarni keltirgan. S.A. Mironova, V.A. Serebrovskaya va A.G. Gorchakova (2010–2020) ishlarida lab-tanglay yoriqlari bo'lgan bolalarda rezonans tizimini normallashtirishning kompleks metodlari ishlab chiqilgan. Ularning ta'kidlashicha, uronaplastika faqat anatomik nuqsonni bartaraf etadi, ammo nutq apparati funksional jihatdan qayta o'rgatilishi lozim.

Mahalliy olimlardan M. Sodiqova, R. Kurbonov va O. Qodirovalarning ilmiy izlanishlarida rinolaliyali bolalarning dastlabki yoshdan boshlab logopedik yordamga muhtojligi, ayniqsa operatsiyadan keyingi 3–6 oy ichida faol nutqiy rehabilitatsiya juda muhim ekani qayd etilgan.

Adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, nutqning jarangdorligi, tovush hosil bo'lishi, nafasni boshqarish va artikulyatsiyani tiklash integrativ yondashuvni talab qiladi. Bu jarayon logoped, jarroh, otorinolarolog, psixolog va ota-onalarning hamkorligi bilan samarali bo'ladi.

Uronaplastika – lab va tanglay yoriqlarini bartaraf etishga qaratilgan jarrohlik amaliyoti bo'lib, u rinolaliyali bolalarda nutqning anatomik asoslarini tiklashda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ammo operatsiya nutqning to'liq va tabiiy shakllanishini o'z-o'zidan ta'minlamaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda funksional nutqiy jarayonlar nafas, fonatsiya, artikulyatsiya, rezonans va fonematik idrok hali yetuk emasligi sababli, uronaplastikadan keyingi davrda maxsus logopedik korreksion ishlarning tizimli yo'lga qo'yilishi zarur bo'ladi. Ushbu korreksion ishlarning mazmuni bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks tarzda tashkil etiladi.

Uronaplastikadan keyingi davrda logopedik korreksion ishlarning mazmuni, avvalo, bolada to'g'ri artikulyatsion motorikani shakllantirish, velofaringeal yopilish funksiyasini mustahkamlash hamda nutq rezonansini me'yorlashtirishga qaratiladi. Ushbu jarayon bosqichma-bosqich olib borilib, yumshoq tanglay muskullarining harakatchanligini oshirish, nafas chiqarish dinamikasini boshqarish va tovush hosil qilish jarayonidagi diskoordinatsiyani bartaraf etish asosiy vazifa hisoblanadi.

Dastlabki bosqichda nafas mashqlari, fonopedik mashqlar, rezonansni toʻgʻrilashga qaratilgan tebranish-chayqalish texnikalari qoʻllanadi. Keyingi bosqichda artikulyatsion mashqlar orqali lab, til va tanglay faoliyatini kuchaytirish, defektli tovushlarni toʻgʻri qoʻyish va fonematik farqlashni rivojlantirish ishlari amalga oshiriladi. Yakuniy bosqichda esa tovushlarning nutq jarayoniga mustahkam qoʻshilishi, izchil ogʻzaki nutqni shakllantirish va kommunikativ faoliyatni kengaytirishga eʼtibor qaratiladi.

Korreksion ishlarning mazmuni individual reja asosida belgilanib, bolaning jarrohlikdan keyingi anatomik-fiziologik holati, nutq darajasi va psixologik rivojlanish xususiyatlariga mos ravishda tashkil etiladi.

Uronaplastikadan keyingi davrda rinolaliyali bolalarda nutqiy funksiyalarni rivojlantirish maqsadida 6 oy davomida kompleks logopedik korreksion ishlar tashkil etildi. Amaliy jarayon davomida artikulyatsion apparatning harakatchanligi, nutq nafasining davomiyligi, tovush talaffuzining shakllanishi, ovoz tembri sifati hamda fonematik idrokning rivojlanishi boʻyicha muntazam monitoring olib borildi. Dastlabki diagnostika natijalari bolalarning aksariyatida nutqiy nafasning yetarli shakllanmaganligi, rezonansning burunlashganligi, tovushlar buzilishi va fonematik idrokning past darajada ekanini koʻrsatdi. 6 oylik logopedik mashgʻulotlardan soʻng mazkur koʻrsatkichlar qayta baholanib, oʻzgarish dinamikasi quyidagi jadvalda umumlashtirildi.

Koʻrsatkich	Boshlanishida	Yakunida
Nutqiy nafas davomiyligi	4–5 soniya	9–12 soniya
Ovoz tembri sifati	past, burunlashgan	barqaror, aniq
Artikulyatsiya harakatchanligi	40%	80%
Tovushlar talaffuzi	30% toʻgʻri	85% toʻgʻri
Fonematik idrok	45%	90%

Jadvalda keltirilgan maʼlumotlar shuni koʻrsatadiki, 6 oy davomida olib borilgan korreksion mashgʻulotlar rinolaliyali bolalarda nutqiy jarayonlarning sifat jihatdan sezilarli yaxshilanishiga olib kelgan. Dastlab 4–5 soniya boʻlgan nutqiy nafas davomiyligi 9–12 soniyagacha uzaygani nafasni boshqarish va nutqning barqaror chiqishini taʼminlashda muhim omil boʻldi. Ovoz tembrining past va burunlashgan holatdan barqaror va aniq tembrga oʻtishi esa velofaringeal yopilishning mustahkamlanayotganini anglatadi.

Artikulyatsiya apparati harakatchanligining 40%dan 80%gacha oshganligi, tovush talaffuzining 30%dan 85%gacha to'g'rilanganligi hamda fonematik idrokning 45%dan 90%gacha ko'tarilgani logopedik ta'sirning samaradorligini yaqqol tasdiqlaydi. Mazkur natijalar maxsus tanlangan mashqlar kompleksining to'g'riligi, mashg'ulotlarning izchilligi va individual yondashuvning ahamiyatini ko'rsatadi.

Shuningdek, fonematik rivojlanishning ortishi bolalarning keyingi bosqichlarda savod o'rganish jarayoniga tayyorgarligini yaxshilashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Umuman olganda, tajribaviy ishlarning natijalari korreksion dastur samarali bo'lganini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Xulosa. Maktabgacha yoshdagi rinolaliyali bolalarni uronaplastikadan keyingi davrda korreksion pedagogik qo'llab-quvvatlash ular nutqini normallashtirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Anatomik nuqson bartaraf etilgan bo'lsada, funksional jihatdan artikulyatsion, fonatsion, nafas va rezonans mexanizmlari to'liq shakllanmagani sababli tizimli logopedik ishlar talab etiladi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, erta boshlangan, rejalashtirilgan va kompleks yondashuv asosida olib borilgan korreksiya artikulyatsion malakalar, fonematik jarayonlar, lug'at boyligi va umumiy nutq rivojida sezilarli ijobiy natijalarga erishishga imkon beradi. Shunday qilib, uronaplastikadan keyingi davrda logopedik yordam bolaning to'laqonli nutq rivoji va ijtimoiy moslashuvining muhim sharti hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Алексеев, В. П. Логопедия: Учебное пособие. - Москва: Академия, 2018. - 256 с.
2. Волкова, Г. А. Нарушения звукопроизношения у детей: диагностика и коррекция. - Санкт-Петербург: Речь, 2017. - 304 с.
3. Ніколаєва, С. Д. Ринолалія у дітей: причини, проявлення і корекційна робота. - Київ: Логос, 2019. - 212 с.
4. Филичева, Т. Б., Чиркина, Г. В. Логопедическая работа с детьми с речевыми нарушениями. - Москва: Владос, 2020. - 384 с.
5. Шаховская, С. Н. Методы коррекции речи при врожденной расщелине неба. - Москва: МГПУ, 2016. - 198 с.

6. Чернобровкина, А. С. Постоперационная реабилитация детей с расщелиной неба. - Екатеринбург: УрФУ, 2021. - 176 с.
7. Махмудова, Н. У., Рахимов, Б. Т. Nutq buzilishlarini korreksiyalash metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 230 б.
8. Xudoyberdiyeva, M. M. Maxsus pedagogika: nazariya va amaliyot. – Toshkent: «Ilm ziyo», 2021. – 254 б.
9. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. Tug‘ma lab va tanglay yoriqlari bo‘yicha klinik protokollar. – Toshkent, 2022. – 48 б.
10. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Cleft Palate and Resonance Disorders. – Washington, 2018. – 56 p.

